

De kleine Geschiedenis van Friesland

voor
dummies[®]

Jan Ybema

BBNC
uitgevers

Amersfoort, 2017

Inhoud

Inleiding	9
Hoofdstuk 1: Van de Romeinen tot Radboud (tot 800 n.C.)	13
De Friese prehistorie	14
De Frisii en de Romeinen	16
Magna Frisia	19
Hoofdstuk 2: Friese Vrijheid, Friese chaos (800-1498)	29
Vikingen en Franken	30
Friesland bedijkt en ontgonnen	31
Kerken en kloosters	34
Friese Vrijheid	36
Hoofdstuk 3: Onder Saksen en Habsburgers (1498-1581)	45
Friesland onder de Saksen	46
Friesland onder de Habsburgers	49
Nieuw land, sterke dijken	52
Reformatie	55
Hoofdstuk 4: In de Republiek (1581-1795)	57
Friesland en de Nassaus	58
Opbloei en neergang	61
De Friese Shakespeare	64
Religie en wetenschap	67
Van Pachtters en Patriotten	71
Hoofdstuk 5: Friesland raakt achterop (1795-1880)	73
De Franse tijd	74
Modernisering	77

Friesland als plattelandscultuur	80
Hoofdstuk 6: Crisis en emancipatie (1880-1940)	87
Het botert niet in de Friese landbouw.	88
Friesland verder met techniek.	90
Friese proletariërs verenigen zich	94
'Us mem' en de paarden	98
Een Friese beweging	100
Hoofdstuk 7: Staken en wegduiken (1940-1945)	105
Verzet.	106
Jodenvervolging	111
Cultuur en herinnering.	113
Hoofdstuk 8: God verdwijnt uit Jorwert (1945-1980).	117
De transformatie van het platteland	118
Wat moet je met dat Wad?.	121
Friezen in de sport.	123
Friese cultuur: bloei en emancipatie	126
Hoofdstuk 9: Friesland in de wereld (1980-nu).	133
Sterke merken in tijden van krimp	133
De strijd om het Friese landschap	136
Friese cultuur in de eenentwintigste eeuw.	139
Culturele Hoofdstad 2018	148
Hoofdstuk 10: Tien misvattingen over Friesland.	149
De Friezen bestaan al 2000 jaar	149
Fries lijkt erg op het Engels	150
Friezen zijn nuchter.	150
Friezen zijn trots op hun taal.	151
Kaatsen is een typisch Friese sport	152
In Friesland hangt het touwtje nog door de voordeur	152
Friezen zijn zuinig op hun landschap.	153
Friezen zijn éigenlijk achterlijke boeren.	154

Je hoeft alleen maar naar Friesland om te zeilen.	155
Friesland is ver weg.	156

Index	157

Inleiding

Waar laat je de geschiedenis van Friesland beginnen? Dat hangt ervan af wat Friesland is, in de tijd en op de kaart. Ik heb gekozen voor een brede opvatting. Daar hoort de prehistorie bij van het stukje land dat nu de provincie Friesland is, ook al lieten de eerste jagers-verzamelaars zich nog geen Friezen noemen. Maar in de middeleeuwen strekt het Friese gebied zich langs de Noordzeekust uit tot ver buiten de huidige provinciegrenzen en is dat hele kustgebied dus deel van het Friese verleden. En als Friezen eind negentiende eeuw op grote schaal overzee vertrekken, hoort ook Amerika tot het verhaal van de Friese geschiedenis.

Met dit boekje moet zowel de algemeen geïnteresseerde inwoner van Friesland als de vakantieganger of Culturele Hoofdstadbezoeker een paar aangename uurtjes kunnen doorbrengen. Weet je bijna niets over Friesland? Noem maar eens tien begrippen die het eerst bij je opkomen: je zult ze zonder twijfel in dit boekje uitgelegd krijgen, al was het maar om met clichés en stereotype beelden af te rekenen. Zij die de grote lijnen van de Friese geschiedenis al kennen, hoop ik te verrassen door veelzijdigheid: nationale helden en sportidolen staan hier samen in het historische strijdperk met monniken, veenarbeiders, dichters en wetenschappers.

Verder heb ik geprobeerd de geschiedenis te koppelen aan plaatsen in Friesland die aan dat verleden herinneren, zoals gebouwen, dijken, monumenten, standbeelden. Laat dit boekje een

aansporing zijn om uit je zeilboot te komen, van de snelweg af te slaan en de provincie in te trekken.

Schrijven is schrappen en in de beperking toont zich de meester: dat zal steeds mijn verweer zijn als historische figuren zich bij mij komen beklagen dat ze de eindversie niet gehaald hebben. Dus, Jancko Douwama, Anna Maria van Schurman, Obe Postma en vele anderen: sorry, mensen! Het selecteren en ordenen van feiten en personen was het allerleukste, maar door het onvermijdelijk arbitraire ervan ook het lastigste aan het schrijven van *De kleine Geschiedenis van Friesland voor Dummies*.

Wie na het lezen van dit boekje meer wil weten, kan op introductieniveau terecht bij de *Canon van Friesland* in 41 vensters (www.11en30.nu). Standaardwerken zijn de *Geschiedenis van Friesland 1750-1995* (1998) en de *Geschiedenis van Friesland* uit 1968, maar toegankelijker is het verhalenboek *Frieslands verleden* (2012). Voor landschapshistorie kun je terecht bij Meindert Schroors *De wereld van het Friese landschap* (1993) en voor cultuur en literatuur moet je zijn bij Zolang *de wind van de wolken waait* (2006). Deze en andere boeken zijn voor mij bij het schrijven van dit boekje onmisbaar geweest. Verder zijn over talloze historische onderwerpen voor breder en smaller publiek up-to-date boeken verkrijgbaar, maar die te benoemen, voert hier te ver.

Journalist en historicus Erik Betten, hoogleraar Friese Taal- en Letterkunde Goffe Jensma en ex-studiegenoot Nienke Jet de Vries wil ik hartelijk danken voor hun kritische blik op en waardevolle suggesties voor een aantal van de hoofdstukken. Uiteraard blijven de fouten en onvolkomenheden voor mijn rekening.

Pictogrammen

Om de inhoud van de tekst te markeren zijn pictogrammen gebruikt. De volgende pictogrammen zijn in de tekst te vinden:

BELANGRIJK

Dit pictogram geeft aan dat er in de tekst een belangrijke ontwikkeling wordt beschreven.

TECHNISCHE
INFO

Dit pictogram vestigt de aandacht op een korte en heldere uitleg van gebeurtenissen en processen. Interessant, maar lig er niet wakker van als je iets vergeet.

CITAAT

Dit pictogram markeert een citaat van een inwoner of bezoeker van Friesland.

De eerste Friezen en hun terpenbouw**Onder Romeinse invloed****Het Friese koninkrijk van Radboud****Zendingen brengen het christendom**

Hoofdstuk 1

Van de Romeinen tot Radboud (tot 800 n.C.)

Zo'n vijf eeuwen voor Christus begint de bewoning van de kweldergebieden langs de Noordzeekust. De mensen werpen terpen op om de voeten droog te houden. De Romeinen noemen hen 'Frisii' en proberen hen rond het begin van de jaartelling te onderwerpen. Er ontstaan handelscontacten, maar de Romeinen trekken zich uiteindelijk terug achter de Rijn. Na de Volksverhuizingen groeien Westergo, het noordwesten van het huidige Friesland, en het rivierengebied rond Utrecht en Dorestad in de vroege middeleeuwen uit tot welvarende Friese handelscentra. In de hoogtijdagen van koning Radboud reikt 'Magna Frisia', het woongebied van de Friezen, zo'n beetje van Zeeuws-Vlaande-

ren tot aan de monding van de Weser in Duitsland. In de achtste eeuw komen de Friezen onder Frankisch gezag te staan en worden ze bekeerd tot het christendom.

De Friese prehistorie

Tijdens de voorlaatste ijstijd, het Saalien (tot zo'n 125.000 jaar geleden), reikte het landijs tot aan Midden-Nederland. Gletsjers sletten dalen uit waar vandaag rivieren als de Lende en de Tsjonger stromen en meren kabbelen zoals de Fluezen en de Morra. In de fase waarin het ijs tot zuidelijk Friesland reikte, werd keileem opgestuwd. De heuvels van Gaasterland zijn in die tijd gevormd. Toen veel later de zee terugkeerde, knabbelde het water de heuvels langzaam af en ontstonden aan de Gaasterlandse zuidkust het Roode, Mirnser en Oudemirdumer Klif. Het teruggetrokken landijs liet overal Scandinavische zwerfkeien achter die later gebruikt werden voor de hunebedbouw.

In het barre toendraklimaat van de laatste ijstijd, het Weichselien (tot zo'n 12.000 jaar geleden), hebben ijslenzen van opgeborreld grondwater vervolgens kleine ronde meertjes achtergelaten. Vooral in de buurt van Burgum en Twijzel kun je nog veel van die zogenaamde 'pingoruïnes' aantreffen.

De eerste bewoners

In het zuidoosten van het huidige Friesland zijn sporen van menselijke bewoning gevonden die teruggaan op het einde van de laatste ijstijd. Deze nomadische jagers konden met het opwarmende klimaat profiteren van steeds meer begroeiing en bos, waartussen het wild zich schuilhield. Archeologische vondsten in het oosten van de provincie wijzen erop dat de Trechterbeker volken (pakweg 3500-2500 v.C.) naast jagen en vissen langzaam

maar zeker ook akkerbouw en veeteelt gingen bedrijven. Uit deze periode dateert ook de 'steenkist', een soort hunebed, bij Rijs in Gaasterland. Door het stijgen van de zeespiegel rukte het hoogveen echter steeds verder de zandgronden op en werd het in de bronstijd (1700-600 v.C.) erg lastig om in Friesland te overleven.

Naar de klei, op de terp

Uitgeweken naar Drenthe kregen deze mensen wellicht met overvolking en overbeweiding te maken, waardoor ze verleid werden hun heil elders te zoeken. Nu had de zee voorbij die ellendige veengebieden een brede strook vruchtbare klei afgezet. Boeren waren al gewend om via riviertjes die kuststroken op te zoeken om er 's zomers hun vee te laten grazen. Rond de zesde eeuw v.C., aan het begin van de ijzertijd, begonnen zij zich permanent in die kleistreken te vestigen. Je kunt je dat zo'n beetje voorstellen als het huidige Wad en de buitendijkse kweldergebieden.

Op de hoger gelegen kwelder- en oeverwallen bleven de voeten doorgaans droog en was het eigenlijk best goed toeven. Doordat de zee er meestal wegbleef, konden er gewassen verbouwd worden en dieren grazen. Toen de zeespiegel rond 300 v.C. weer sneller begon te stijgen, werd het nodig om de woonplaatsen kunstmatig op te hogen met mest, afval en plaggen. Deze huisterpen groeiden soms aaneen tot heuse terpdorpen. Op de uitgestrekte kwelderruggen kon zo tussen ongeveer 400 v.C. en 600 n.C. een lange sliert aan terpen komen te liggen. De talloze Friese plaatsnamen op *-werd* (*-ward*, *-wier*, *-aard*, en zelfs *Leeuwarden*), die uiteraard veelal pas later ontstaan zijn, verwijzen nog naar die wierden, oftewel terpen.